

Зоряна ЛУЦИШИН

*докторка економічних наук, професорка,
професорка кафедри міжнародних фінансів
Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана (м. Київ, Україна)*

Олена КАТРИЧ

*докторка філософії (PhD), голова відділу
з реструктуризації зовнішнього боргу країни (України)
в рамках економічного співробітництва МВФ (м. Київ, Україна)*

Ніна ЮЖАНІНА

*народна депутатка України VIII–IX скликань,
голова Комітету Верховної Ради України з питань податкової
та митної політики (2015–2019 рр.) (м. Київ, Україна)*

Валерія ХЛОПЧИК

*здобувачка ступеня доктора філософії (PhD)
кафедри бізнес-адміністрування, фінансів і фінансових технологій
Дрезденський технічний університет (м. Дрезден, Німеччина)*

**ФІНАНСОВА БЕЗПЕКА ДЕРЖАВИ
В УМОВАХ ВІЙНИ —
ДЕТЕРМІНАНТА ПОВОЄННОГО ВІДРОДЖЕННЯ**

Ключові слова: фінансова безпека, війна, економічна стабільність, повоєнне відновлення, державні фінанси, міжнародна фінансова допомога.

Досліджено фінансову безпеку держави як ключовий чинник забезпечення економічної стійкості в умовах збройного конфлікту та формування основ для повоєнного відновлення. Розкрито сутність фінансової безпеки у воєнний період, охарактеризовано її структурні

компоненти (бюджетну, валютну, боргову, банківську, макроекономічну тощо) та проаналізовано методи забезпечення стабільності фінансової системи. Узагальнено історичний і сучасний досвід країн щодо мобілізації ресурсів, контролю над видатками та залучення міжнародної допомоги. Запропоновано сценарії розвитку економіки України в післявоєнний період з урахуванням набору фінансового інструментарію і фондів відновлення. Зроблено висновок, що фінансова безпека в умовах війни не лише гарантує функціонування держави в кризових умовах, але й слугує стратегічною основою для відбудови та сталого зростання в повоєнний період.

У мирний час фінансова безпека асоціюється з макроекономічною стабільністю, бюджетною дисципліною та прогнозованим інвестиційним кліматом. Проте війна радикально змінює саму природу економіки: доходи стають непередбачуваними, видатки — екстремальними, а ресурси — критично обмеженими. У таких умовах фінансова безпека вже не є суто економічною категорією: вона перетворюється на інструмент виживання держави. Саме під час війни стає очевидною стратегічна роль фінансів: вони забезпечують безперервність функціонування ключових державних інститутів, фінансують оборону, підтримують соціальну стабільність та визначають здатність країни до опору. Бюджет воєнного часу — це не просто перелік видатків, а дзеркало пріоритетів держави [3]. Стабільна банківська система, контроль над валютним курсом і здатність залучати зовнішню допомогу стають визначальними факторами не лише економічної, а й політичної стабільності. Водночас фінансова безпека — це не лише про стійкість сьогодні. Це також про майбутнє. Від того, наскільки держава зуміє зберегти й адаптувати свої фінансові механізми під час війни, залежить темп і якість її відновлення після завершення бойових дій. Історія доводить: ті країни, які ще під час війни закладали інституційні основи для повоєнного зростання — створювали резервні фонди, впроваджували прозорі фінансові інструменти, підтримували інновації, — мали значно вищі шанси на стале економічне відродження [5]. Фінансова безпека в умовах війни — це не лише щит, що захищає країну в моменті, а й компас, що вказує шлях до відновлення, модернізації та довгострокового зростання.

Історія збройних конфліктів свідчить про те, що успішне ведення війни та подальше відновлення країни значною мірою залежать від спроможності держави забезпечити фінансову стійкість в умовах кризи. Розгляд історичних прикладів дає змогу ідентифікувати ефективні моделі управління фінансовими ресурсами в умовах воєнної нестабільності.

Одним із найпоказовіших прикладів є Сполучені Штати Америки під час Другої світової війни. Ключовим інструментом фінансової мобілізації стали воєнні облігації (*war bonds*), які дали змогу акумулювати значні обсяги внутрішніх ресурсів за рахунок населення. Одночасно держава встановила централізований контроль над виробництвом і розподілом ресурсів, що сприяло ефективному плануванню військових витрат без значного інфляційного тиску [6].

Ізраїль забезпечував фінансову безпеку у війнах за незалежність завдяки захисту критичної інфраструктури, створенню державних резервних фондів та жорсткому контролю над державними видатками. Завдяки такій моделі країні вдалося зберегти фінансову стабільність навіть в умовах зовнішньої блокади та масштабних воєнних загроз.

СРСР, з огляду на централізований характер економіки, реалізував модель повної мобілізації ресурсів через директивне планування, націоналізацію ключових галузей та запровадження нормованого розподілу. Економіка була повністю зорієнтована на потреби фронту, що забезпечувало безперервне фінансування військових дій, хоча й ціною суттєвого зниження рівня життя населення.

Афганістан у 2001–2021 роках продемонстрував зворотний бік залежності від зовнішньої підтримки [4]. Модель фінансування державних функцій за рахунок міжнародної допомоги (грантів, кредитів, гуманітарної підтримки) забезпечувала короткострокову стабільність. Проте зі скороченням обсягів зовнішньої допомоги система втратила здатність до самофінансування, що призвело до глибокої фінансової нестабільності.

Ці приклади демонструють, що довгострокова фінансова безпека під час війни базується не лише на обсягах ресурсів, а й на інституційній спроможності держави до мобілізації, контролю, прозорого управління та адаптивності до зовнішніх змін.

Фінансова безпека в період збройного конфлікту потребує оперативного застосування спеціалізованих інструментів, здатних забезпечити стабільність функціонування державних фінансів в умовах надзвичайних викликів [1]. Ці інструменти охоплюють як фінансові, так і монетарні механізми, спрямовані на раціоналізацію ресурсів, підтримку внутрішньої довіри до фінансової системи та залучення зовнішньої підтримки. Одним із базових елементів є формування бюджету воєнного часу, що передбачає переорієнтацію державних фінансів на пріоритетні напрями: оборону, підтримку внутрішньо переміщених осіб, гуманітарну допомогу та відновлення критичної інфраструктури. Такий бюджет має бути адаптивним і водночас дисциплінованим у контексті швидких змін безпекової ситуації.

Надзвичайно важливою є міжнародна фінансова допомога, яка є додатковим джерелом ліквідності в умовах зниження податкових надходжень і обмеженого внутрішнього кредитного ресурсу. Йдеться як про грантову підтримку, так і про пільгові кредити та гуманітарні трансферти, що дають змогу частково компенсувати дефіцит бюджету та забезпечити базові соціальні виплати [2]. На окрему увагу заслуговує забезпечення валютної стабільності, що є запорукою збереження купівельної спроможності національної валюти, стримування інфляційних процесів та запобігання панічним настроям на ринку. Це досягається через валютні інтервенції, регуляцію обмінного курсу, контроль за виведенням капіталу та створення резервів.

Контроль за державними видатками відіграє системотвірну роль в умовах обмеженості фінансових ресурсів. Пріоритезація витрат, аудит ефективності та запровадження жорсткого фінансового контролю є необхідними для запобігання марнотратству, корупції та нецільовому використанню коштів [4]. Не менш важливим є забезпечення стабільності банківської системи, оскільки вона виконує функції посередника в трансфері ресурсів, зберіганні вкладів та кредитуванні економіки. Умовами стійкості є збереження ліквідності банків, гарантування мінімальних депозитів для населення та недопущення банківської паніки. Окремим викликом є загроза гіперінфляції, що часто супроводжує воєнні конфлікти. Її уникнення можливе за умови обмеження неконтрольованої емісії, раціонального використання внутрішніх та зовнішніх фінансових ресурсів і чіткої монетарної політики центрального банку.

Повоєнне відродження неможливе без чітко вибудованої системи фінансової безпеки, яка слугує каталізатором економічного зростання та соціальної стабільності [7]. Насамперед це передбачає створення цільових фондів відновлення — державних резервів, спрямованих на реконструкцію критичної інфраструктури, житла та соціальних об'єктів. Поряд із цим ключовим інструментом є залучення приватного капіталу через випуск так званих «облігацій відновлення», які дають інвесторам довіру до державних проєктів та забезпечують надходження коштів на довгострокових умовах. Неможливо досягти ефективності лише за рахунок обсягів фінансування: прозоре управління ресурсами стає запорукою довіри міжнародних донорів і приватних інвесторів. Забезпечення доступу малого і середнього бізнесу до пільгового кредитування та грантів стимулює розмаїття підприємницьких ініціатив у регіонах, що постраждали від бойових дій. До того ж інвестиції в інфраструктуру, освіту та інновації закладають фундамент для модернізації економіки й підвищення її конкурентоспроможності і резистентності до майбутніх ризиків.

Прямолінійний сценарій	Експоненційний сценарій	Квантовий сценарій
Передбачає послідовне та поступове зростання ВВП і відновлення виробничих потужностей. Фокусування на реконструкції, поверненні внутрішньої торгівлі до довоєнних показників та поступовому збільшенні інвестицій у ключові галузі.	Оснoвoу становить мультиплікаційний ефект: адекватне поєднання державних програм підтримки, іноземних інвестицій та інноваційних кластерів стимулює пришвидшене відродження економіки. Учасники ринку отримують доступ до нових технологій, що значно підвищує продуктивність і створює ланцюг позитивних економічних імпульсів.	Найамбітніший із можливих, коли стратегічні високоризикові інвестиції в наукоємні сектори, «зелену» енергетику та цифрову інфраструктуру спричиняють радикальний стрибок розвитку. Такий підхід потребує не тільки значних фінансових ресурсів, але й активної ролі держави у формуванні сприятливого інноваційного середовища та партнерстві з глобальними технологічними лідерами.

Рисунок. Сценарії повоєнного відродження
Джерело: запропоновано авторками

Отже, фінансова безпека є не лише запобіжником економічної дестабілізації в умовах війни, а й архітектурною основою для побудови нової, ефективної та стійкої економіки в повоєнний період.

Фінансова безпека в умовах збройного конфлікту є не лише засобом протидії поточним економічним ризикам, але й стратегічним ресурсом, що визначає траєкторію майбутнього розвитку держави. Вона є інструментом стабілізації в період кризи, а також платформою для ефективного запуску процесів економічного відновлення та трансформації. Воєнні обставини формують унікальні умови, за яких державна політика, побудована на раціональному управлінні фінансовими потоками, прозорості бюджетних процесів і проактивному залученні зовнішньої підтримки, закладає підґрунтя для повоєнного перезапуску економіки. Фінансова безпека стає не лише умовою збереження державності, а й ключовою передумовою для модернізації національної економіки, досягнення стійкого зростання та інтеграції в глобальні економічні процеси.

Список використаних джерел

1. Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України : Постанова Кабінету Міністрів України від 29.10.2013 № 1277.
2. Методика розрахунку рівня економічної безпеки України : Наказ Міністерства економіки України від 02.03.2007 № 60.
3. Baldwin R., Evenett S. Reviving multilateralism: A post-war agenda for Ukraine and the world economy. CEPR Press, 2022.
4. Brück T., De Groot O. J. The economic legacy of conflict: Micro- and macroeconomic perspectives. *Quantifying the Impact of Conflict on the Economy* / Justino P. (Ed.). Oxford University Press, 2015. P. 13–34.
5. Investing in Resilience: Ukraine’s Financial Sector Recovery / European Bank for Reconstruction and Development (EBRD). 2023. URL: <https://www.ebrd.com> (date of access: 05.05.2025).
6. IMF Support to Ukraine: Economic and Financial Developments / International Monetary Fund. 2023. URL: <https://www.imf.org> (date of access: 05.05.2025).
7. Reinhart C. M., Rogoff K. S. This Time is Different: Eight Centuries of Financial Folly. Princeton University Press, 2009.